

Otázkami voľby povolania sa popri pracovníkoch profesiového poradenstva zapodieávajú viacerí psychológovia a sociológovia. Základným motívom tohto záujmu je snaha urobiť z voľby povolania taký proces a akt voľby, ktorého dôsledky by boli v súlade so zákonitými tendenciami vývoja spoločnosti a jej štruktúry i so spoločensky žiadúcimi a prijateľnými obsahmi osobnostného rozvoja členov spoločnosti. Ďalším motívom je vylúčiť v maximálnej miere z voľby povolania zbytočné chyby, pretože, ako zdôrazňuje aj sovietsky sociológ M. Ch. Titma, chyba pri voľbe povolania je drahá pre spoločnosť a človeka traumatizuje [Titma 1975 : 86].

Vymedzenia povolania, s ktorými sa stretávame v literatúre, možno zhruba zatriediť takto:

a) povolanie je spôsobilosť na určitý druh činnosti (napr.: povolanie „nie je rola, ale je to skôr prípravný stupeň na jej plnenie“ [Podmarkov 1976 : 206]; obdobne Strumilin);

b) povolanie je druh činnosti (napr.: „druh špecifikovanej sústavy pracovných činností, podľa druhu predmetu alebo používaných prostriedkov, prípadne poskytovaných služieb, vzniknutej spoločenskou deľbou práce“ [Pichňa 1979 : 327]; obdobne Szczepański);

c) povolanie je faktor osobného rozvoja (napr. Sharp: niečo, čo zabezpečuje „finančnú a sociálnu odmenu stačiacu na to, aby získala ľudí s určitými intelektuálnymi a osobnými kvalitami na uskutočňovanie permanentnej kariéry“ [Podmarkov 1976 : 97]);

d) povolanie je skupina ľudí (napr.: „povolania sú teda skupiny vo vnútri spoločenských tried a vrstiev, diferencované podľa obsahu pracovnej činnosti“ [Kolář 1976 : 145]);

Každé z týchto vymedzení poukazuje nielen na možný prístup k chápaniu povolania, ale aj na možný prístup k chápaniu voľby povolania.

Pri *alternatíve a)* volí subjekt najmä cestu, ako získať spôsobilosť na určitý druh činnosti, t. j. formu a dĺžku profesionálnej prípravy. Tým sa volí aj určitá diferenciácia vzdelanostnej úrovne, pretože rôzne formy profesionálnej prípravy poskytujú aj rozdielny obsah a rozsah všeobecného vzdelania. Súčasne sa diferencujú vzdelávacie návyky. Pre časť pripravovanej populácie je táto príprava v podstate konečnou etapou vzdelávacích procesov, pre inú časť je, naopak, iba systematickým základom pre budúce, nevyhnutné, špecializované sebazvdelávanie.

Povolanie ako *spôsobilosť* na určitý druh činnosti sa vôbec nemusí aktualizovať. Empirické údaje svedčia o tom, že voľba prípravy na povolanie býva neraz zástupná, nahrádza sa ňou momentálna nemožnosť prístupu k inému povolaniu ako druhu činnosti. Je rezervným riešením pre prípad, že subjekt nezíska ani v budúcnosti príležitosť uskutočniť svoju pôvodnú profesionálnu orientáciu. (Povolanie ako *spôsobilosť* na určitý druh činnosti môže byť aj výsledkom minulej, v prítomnosti opustenej profesionálnej činnosti: je dôsledkom zmien, vývoja štruktúry spoločenských činností. V danom prípade subjekt rozširuje okruh svojich povolaní. V súvislosti s prebiehajúcim vedecko-technickým rozvojom a súčasnými prevratmi v štruktúre výrobných síl — automatizácia, robotizácia a pod. — je to relatívne častý prípad.)

Alternatíva b) zdôrazňuje pri voľbe povolania najmä obsah činnosti. Subjekt volí medzi druhmi činnosti s odlišnou kvalitou a mierou vzťahu človek — príroda (technika) a človek — človek (spoločnosť) a z toho vyplývajúcou rozdielnou mierou fyzického a psychického zaťaženia. Na základe voľby obsahu činnosti sa súčasne volí aj:

- prostredie (geografické: súš — more; užšie: pod strechou — vonku; klimatické atď.),

- — miesto pôsobenia (priebežné povolania s praktickou možnosťou uplatnenia kdekoľvek — zriedkavé povolania, napr. atómový fyzik, reštaurátor, s úzko vymedzeným miestom pôsobenia),

- možnosť získania či striedania pracovných miest (atraktívne, obsadené — neatraktívne, neobsadené pracovné miesta),

- možnosť vedľajších činností (bez možnosti: brúsič kovov — s možnosťou: vodič nákladnej prepravy),

- tvorivosť či rutinnosť práce (žurnalista — tkáčka),

- forma pracovného času (striktne určený — voľný pracovný čas; smeňový režim),

- predpoklad stálosti (zanikajúce — perspektívne povolanie) atď.

Alternatíva c) bude pri voľbe povolania zameraná na činitele, ktoré bezprostrednejšie, priamo umožňujú osobný rozvoj, spravidla chápaný v individuálnom, príp. aj individualistickom rozmere. Subjekt sa bude snažiť získať voľbou najmä:

- určitú pozíciu v spoločenskej organizácii práce so zameraním na jej hierarchický aspekt,

- pozíciu predpokladajúcu možnosť sociálnej mobility, spoločenského vzostupu,

- zabezpečenosť životnej úrovne v rozsahu prekračujúcom obvyklý štandard,

- určitý okruh spoločenských stykov, a to v povolani i mimo neho,

- vyššiu spoločenskú prestíž.

Pri tejto alternatíve obsahové stránky činnosti späté s povolaním strácajú na význame. Povolanie nemá svoj účel samo v sebe, ale v tom, že jeho výkonom spoločnosť získava určité výrobky alebo služby. Tento jeho pôvodný úžitkový účel sa zvracia, povolanie sa zabstraktňuje, jeho účelom sa stáva to, aby svojmu nositeľovi zaručovalo ním očakávaný spôsob života v materiálnom i sociálnom slova zmysle. Povolanie vo vyššie uvedenom význame nadobúda vo vzťahu k svojmu nositeľovi inštrumentálny charakter.

Pri voľbe povolania podľa *alternatívy d)* vystúpi do popredia najmä:

- určujúci faktor súčasného začlenenia subjektu do sociálnej triedy, vrstvy,

- tendencia subjektu vyrovnáť sa so súčasným sociálnym začlenením alebo ho prekonať.

Povolanie samo osebe, ako upozornil J. Kolář [1976:145], presahuje rozmer triedy (zámočník v továrni — zámočník, samostatný remeselník), predsa však sociálne začlenenie väčšiny povolani spätých so sférou materiálnej veľkovýroby je takmer jednoznačné.

Sociálne začlenenie subjektu voľby povolania je spravidla sprostredkované príslušnosťou k určitej rodine. Najčastejší prípad voľby podľa alternatívy d) býva spätý s „dedením“ sociálnoprofesionálnej pozície. Podľa našich poznatkov býva voľba rodičovského povolania pomerne zriedkavá, volí sa však v jeho

blízkom okruhu. Socialistická spoločnosť poskytuje svojim členom plňšiu slobodu na prekonanie zdedeného sociálneho začlenenia v právnom i materiálnom zmysle, čo je podmienka procesov vytvárania sociálnej rovnorodosti.

Štyri uvedené možné prístupy k voľbe povolania netreba ponímať v nejakej absolútnej vzájomnej izolácii, ani nevyčerpávajú celú variabilitu možných prístupov.

Pri troch uvádzaných vymedzeniach povolania [alternatíva c) je výnimkou] tvorí „pracovná činnosť“ priamu či nepriamu, ale vždy podstatnú súčasť definície. Nie všade sa však dostatočne zdôrazňuje spoločenský aspekt tejto činnosti, okolnosť, že vznik, ozvláštnenie, diferenciacia jednotlivých povolání je dôsledkom vývoja technickej i ľudskej stránky spoločenských výrobných síl a že existencia povolání má jedine v tejto súvislosti, v ich spoločenskej funkcii ako súčasti štruktúry spoločenských výrobných síl svoje opodstatnenie.

Z tohto pohľadu je povolanie sociálna funkcia, spočívajúca v spôsobilosti človeka systematicky, dlhodobo vykonávať určitú pracovnú rolu vyčlenenú v historickom procese spoločenskej deľby práce; formou realizácie tejto funkcie sa jej nositeľ v konkrétnych spoločensko-výrobných vzťahoch zaraďuje do určitej spoločenskej triedy alebo vrstvy.

Táto definícia povolania sa vyhýba takým obmedzujúcim znakom, ako je napríklad predpoklad istého časovo ohraničeného procesu prípravy na povolanie. Uspokojuje sa termínom „spôsobilosť človeka“ a neberie zreteľ na to, či sa táto spôsobilosť získala stanoveným procesom prípravy, alebo inak. Tým sa pojem povolanie stáva širším, vzdialenejším od pôvodného zmyslu termínu „Berufung“ (aj „profession“), zahrnuje práve tak viazačov bremien, ako pečiatkárov, ako pilotov lietadiel i vyslancov. V tomto chápaní je pojem povolanie veľmi blízky bežnému termínu „profesia“ (aj „zamestnanie“ v zmysle Jednotného katalógu zamestnaní).

Výhoda tohto chápania sa stáva zreteľnou v súvislosti s pojmom „voľba povolania“. Voľbou povolania nie je — to si každý jasne uvedomuje — len voľba tých povolání, pre ktoré sa získava spôsobilosť časovo vymedzeným procesom prípravy na povolanie, ale aj tých, ktoré túto podmienku nevyžadujú. V záujme konzistentnosti teoretického prístupu je žiadúce používať termín „povolanie“ i pri pojme „voľba povolania“ s rovnakým obsahom a rozsahom.

Voľba povolania je proces a akt, ktorým jednotlivец rozhoduje o jednej zo svojich základných foriem integrácie do spoločenského systému. V Československu každoročne približne štvrt milióna mladých ľudí vyberá z ponúkajúcich sa možností. Voľba povolania má tak významný spoločenský dosah, ovplyvňuje svojimi dôsledkami štruktúru pracovných síl, a tým aj vývoj, stagnáciu, či degradáciu spoločenských výrobných síl.

Vývoj štruktúry tried povolání socialistického sektora národného hospodárstva (bez JRD) v ČSSR v rokoch 1976—1981 sa uvádza v tabuľke 1. K 31. 12. 1976 pracovalo vo všetkých triedach povolání celkom 6 297 454 pracovníkov, z toho v ČSR 4 484 564, v SSR 1 812 890 pracovníkov. K 31. 12. 1981 bolo v ČSSR 6 639 947 pracovníkov, z toho v ČSR 4 647 863 a v SSR 1 992 084 pracovníkov. Celkový rast zamestnanosti v sledovanom období činil v ČSSR 5,44 %, v ČSR 3,64 % a v SSR 9,88 %.

V sledovanom období sa najvýraznejšie zvýšil podiel prevádzkových a obslužných povolání (povolania osobnej dopravy, obchodu, pôšt a telekomunikácií, prevádzkové a obsluhujúce povolania pri nevýrobných činnostiach, príslušníci požiarnych útvarov a zborov závodných stráží), a to ako v ČSR, tak aj v SSR. Ďalej sa zaznamenal relatívne prudký rast počtu osôb v povolaniach

školských, kultúry a zdravotníctva (povolania pedagogické, umelecké, kultúrni a osvetoví pracovníci, zdravotnícke, sociálne, športové a telovýchovné povolania, cirkevné a i.), najmä rastom ich počtu v ČSR pri súčasnom poklese v SSR. Z robotníckych povolaní najväčší rast sa zaznamenal najmä pri ťažbných, hutníckych a energetických povolaniach, a to predovšetkým v ČSR, ďalej pri spracovateľských povolaniach (spracovanie kovových a strojárskych výrobkov, kameňa a zemín, skla, chemických výrobkov, papiera, textilu, konfekcie, obuvi, potravinárskej, polygrafickej a ostatnej výroby, opráv a údržby) rastom najmä v SSR. Počet tvorivých pracovníkov v povolaniach vedy, výskumu a vývoja vzrástol v oboch národných republikách, viac však v SSR.

Opačne, najväčší pokles v oboch republikách (viac v SSR) je v robotníckych poľnohospodárskych a lesníckych povolaniach, ďalej v stavebných povolaniach a v robotníckych povolaniach nákladnej dopravy, komunálnych a ostatných služieb, v skladovom hospodárstve a v pomocných a obslužných povolaniach pri výrobných činnostiach. To sa odrazilo aj na celkovom poklese podielu robotníckych povolaní celkom, a to viac v ČSR ako v SSR, čím sa podiel týchto povolaní v oboch republikách zblížil.

Regulácia vývoja štruktúry povolaní prostredníctvom spoločenského systematického vplyvu na voľbu povolania je dôležitou spoločenskou úlohou, ktorá popri svojom perspektívnom význame má aj svoje podmienenia zakotvené v minulosti.

Primárnou otázkou je v tomto zmysle otvorenosť, prístupnosť povolaní, sloboda voľby povolania. Socialistická spoločnosť odstránila všetky podstatné sociálno-triedne bariéry, demokratizovala prístup k povolaniam nielen formálno-právne, ale aj fakticky. Od konca štyridsiatych rokov tomu napomáhali robotnícke prípravky, až dnes sú to učebné odbory s maturitou, stredné školy pre pracujúcich a vysokoškolské štúdium popri zamestnaní, ktoré na spoločenské náklady pripravovali a pripravujú pracovníkov na najnáročnejšie povolania. Rozsah tejto faktickej spoločenskej pomoci nadaným robotníkom a ostatným pracovníkom uvádza tabuľka 2.

Popri týchto formách štúdia, ktoré rozširujú sféru prístupu k povolaniam, učilo sa k 31. 12. 1981 v učebných odboroch s maturitou 48 961 učňov [ČSR 28 097, SSR 20 864] [Statistická ročenka 1981 : 590].

Podiel pracujúcich, študujúcich popri zamestnaní na stredných odborných školách, činí približne tretinu všetkých študujúcich, na vysokých školách takmer štvrtinu. To je svedectvo veľkého záujmu mladej generácie o vyššie formy vzdelania, ale aj svedectvo mobilítnej tendencie, tendencie meniť súčasné povolanie na iné, čo môže byť dôsledkom predchádzajúcej neuváženej voľby povolania.

Tlak na ďalšie štúdium je, pravdepodobne, charakteristickou črtou nielen v Československu, ale aj v iných krajinách. Pri výskume životných plánov žiakov základných škôl v ZSSR ($n = 3177$) prejavilo iba 12,9 % žiakov záujem pokračovať v profesionálnej príprave na odborných učilištiach, kým viac ako 60 % pomýšľalo na štúdium na stredných a vysokých školách [Belkin 1981 : 106].

Ako ďalej uvádzame, spoločnosť, ak si chce zachovať vysoké tempá svojho rozvoja, musí podporovať snahu svojich občanov o vzdelanostný rast. Lenže táto snaha nemusí byť vždy plne v súlade s možnosťami a reálnymi potrebami spoločnosti. V tabuľke 1 sa uvádza istý pokles podielu robotníckych povolaní celkom a na druhej strane pomerne silný rast podielu prevádzkových a obslužných povolaní v nevýrobnej sfére a mierny rast ostatných tried povolaní, v tom najmä školských, zdravotníckych, osvetových, vedecko-výskum-

ných. Je otázkou, či práve takýto vývoj štruktúry povolání je opodstatnený zodpovedajúcimi zmenami technicko-ekonomickej vybavenosti jednotlivých sfér národného hospodárstva.

Tabuľka 1. Štruktúra tried povolání soc. sektora národného hospodárstva (bez JRD) v rokoch 1976—81 (v %)

Trieda povolání	ČSSR			ČSR			SSR		
	1976	1981	81/76	1976	1981	81/76	1976	1981	81/76
robotnícke povolania celkom	54,57	53,40	0,98	54,82	53,45	0,98	53,95	53,26	0,99
v tom trieda povolání:									
— poľnohospodárskych a lesníckych	4,12	3,55	0,86	3,84	3,39	0,88	4,79	3,93	0,82
— ťažobných, hutníckych a energetických	3,61	3,76	1,04	3,92	4,11	1,05	2,83	2,96	1,05
— spracovateľských	25,98	26,31	1,01	26,69	26,77	1,00	24,24	25,25	1,04
— stavebných	7,39	6,91	0,94	6,96	6,51	0,94	8,44	7,84	0,93
— dopravných a v službách	13,47	12,86	0,95	13,41	12,67	0,94	13,64	13,30	0,98
— prevádzkové a obslužné povolania	13,65	14,60	1,07	13,50	14,52	1,08	14,01	14,79	1,06
ostatné povolania celkom	31,79	32,01	1,01	31,68	32,03	1,01	32,04	31,94	1,00
v tom v triede povolání:									
— technických	10,21	10,16	1,00	10,36	10,27	0,99	9,84	9,89	1,01
— riadiacich a správnych	12,51	12,34	0,99	12,82	12,64	0,99	11,72	11,63	0,99
— školských, kultúry a zdravotníckych	8,29	8,67	1,05	7,75	8,32	1,07	9,62	9,48	0,99
— vedy, výskumu a vývoja	0,82	0,84	1,02	0,76	0,80	1,05	0,86	0,94	1,09

Prameň: *Statistická ročenka ČSSR 1982*, SNTL—Alfa 1982, 218—219 — vlastné prepočty.

Zo spoločenského hľadiska je potrebné zodpovedať otázku, či sa do voľby povolania nepremieta veľa živelných vplyvov, ktoré napokon, ako sa to už v úvode uviedlo, môžu spoločnosť vyjsť veľmi drah.

Tabuľka 2. Štúdium pre pracujúcich na stredných a vysokých školách (počet osôb)

Škola	ČSSR			ČSR			SSR		
	1975/76	1980/81	1981/82	1975/76	1980/81	1981/82	1975/76	1980/81	1981/82
Stredné školy celkom	101 732	125 265	113 462	65 330	83 153	76 807	36 402	42 112	36 655
v tom:									
— gymnázia	3 238	2 343	2 093	1 827	1 366	1 132	1 411	977	961
— stredné odborné a odborné školy	94 470	88 168	80 060	63 264	64 023	59 499	31 206	24 145	20 561
— stredné školy pre pracujúcich	4 024	34 754	31 309	239	17 764	16 176	3 785	16 990	15 133
Vysoké školy	32 018	45 138	42 275	18 220	25 979	24 083	13 798	19 159	18 192

Prameň: *Statistická ročenka ČSSR 1982*, Praha, SNTL—Alfa 1982, 577, 579, 594.

Hlavnú informáciu o povolání získava mládež stále v rodine. Ako uvádza Stručková et al. [1979 : 89], rodičia poskytli rozhodujúce informácie v 44,4 % prípadov, učitelia v 21,1 %, kamaráti v 11,2 % prípadov. Na zvyšku sa podie-

Tabuľka 3. Žiaci stredných škôl a učňovských zariadení v školskom roku 1981/82

Škola	Územie	Chlapci	Dievčatá	Podiel dievčat z mládeže v %
Stredné školy celkom	ČSSR	204 148	300 564	59,55
	ČSR	135 662	194 543	58,92
	SSR	68 486	106 021	60,75
v tom:				
— stredné odborné a odborné školy	ČSSR	127 918	196 275	60,54
	ČSR	89 459	128 913	59,03
	SSR	38 459	67 362	63,66
— gymnáziá	ČSSR	56 465	92 745	62,16
	ČSR	35 892	59 765	62,48
	SSR	20 573	32 980	61,58
— stredné školy pre pracujúcich	ČSSR	19 765	11 544	36,87
	ČSR	10 311	5 865	36,26
	SSR	9 454	5 679	37,53
Učňovské zariadenia k 31. 12. 1981	ČSSR	261 866	148 250	36,15
	ČSR	171 361	96 357	35,99
	SSR	90 505	51 893	36,44

Prameň: *Statistická ročenka ČSSR 1982*. Praha, SNTL—Alfa 1982, 578—9, 581, 589, 90 — vlastné prepočty.

Iali tieto informačné zdroje: brigáda, exkurzia, odbor pracovných síl NV, tlač, rozhlas, televízia a i.[1]

Rodičov a rodinu môžeme považovať za zdroj informácií o povolani v priamom i v prenesenom slova zmysle. Poskytuje zasvätené informácie o vlastnom a príbuzných povolaniach. Rodina je ďalej tým sociálnym prostredím, ktoré sprostredkúva informácie o ďalších povolaniach aj tým, že je miestom sociálnych kontaktov s okruhom priateľov a známych. Pretože prevaha týchto kontaktov býva sociálnotriedne rovnorodá, adolescent rozhodujúci sa o voľbe povolania získava najúplnejšie informácie o tých povolaniach, ktoré sú obvyklé v sociálnom prostredí jeho rodiny. Voľba povolania v tomto okruhu môže tiež znamenať tendenciu neprekročiť hranice známeho a blízkeho.

Na základe analýzy sociálno-triednej štruktúry učňovskej mládeže na Slovensku dospel L. Macháček k záveru, že podľa otca malo robotnícky pôvod 87,4 % učňov a podľa matky 79 % učňov. Súčasnú učňovskú mládež v zásade charakterizuje sociálna homogenosť robotníckych rodín: čisto robotnícke rodiny reprezentovali vo výskumnom súbore až 81,8 %, kým čisto zamestnanecké rodiny 5,6 %. Sociálnoheterogénnych rodín bolo 12,6 % [Macháček 1980 a : 533]. V súbore učňov z r. 1978 bolo teda viac ako 18 % zo zamestnaneckých a sociálnoheterogénnych rodín. Predpokladáme, že v súvislosti s prestavbou učňovského školstva bude v budúcich rokoch toto percento narastať. Zatiaľ však ostáva skutočnosťou, že sociálnotriedna pozícia učňovskej mládeže sa v podstate dedí, že do okruhu robotníckych povolani vstupujú deti zo zamestnaneckých rodín v menšej miere, ako by zodpovedalo podielu zamestnancov

(1) Rozhodnutie o povolani činí 14—15-ročná mládež, môžeme predpokladať veľkú príbuznosť kamarátov, ktorí sú jedným z rozhodujúcich informačných zdrojov. Poznatková sféra i skúsenostné zázemie tohto informačného zdroja sú podľa nášho úsudku natoľko úzke, že možno oprávnene pochybovať o jeho kompetentnosti v otázkach poradenstva pri voľbe povolania. Okolnosť, že viac ako desatina respondentov uviedla tento zdroj za rozhodujúci, že je tretím najvšeobecnejším zdrojom, možno považovať za varujúcu.

na celkovej populácii. (Ak aj pomineme ostatné faktory, bude ich podiel vždy nižší s ohľadom na nižšiu početnosť detí v zamestnaneckých rodinách.) V tejto súvislosti je snáď žiadúce obrátiť pozornosť na jednu okolnosť, ktorá nie je bez významu: na rozmiestňovanie chlapcov a dievčat po skončení základných škôl do učňovského pomeru a do stredných výberových škôl.

S výnimkou stredných škôl pre pracujúcich, ktoré v podstate reprodukujú pohlavnú štruktúru učňovského školstva, dosahuje podiel dievčat na ostatných stredných školách približne 60 % [najviac: stredné odborné školy v SSR 63,66 %]. Z celej populácie dievčat, ktorá sa pripravuje na povolanie v stredných a učňovských školách, bolo v stredných školách 66,97 % (ČSR 66,88 %, SSR 67,14 %), v učňovských 33,03 % (ČSR 33,12 %, SSR 32,86 %). Pretože stredné školy pripravujú svojich žiakov na povolania označované ako zamestnanecké (nie robotnícke) a pretože aj medzi chlapcami je ich 43,81 % (ČSR 44,19 %, SSR 43,08 %), perspektívne treba predpokladať veľký tlak na rozširovanie počtu miest v zamestnaneckých povolaniach. Z celej populácie sledovanej v tabuľke 3 činia uční (príprava na robotnícke povolanie) len 44,83 % (ČSR 44,77 %, SSR 44,93 %). Ak k nim pridáme celú skupinu žiakov stredných škôl pre pracujúcich, aj tak bolo v príprave na robotnícke povolania len 48,25 % (ČSR 47,48 %, SSR 49,71 %) sledovanej populácie. Na tento výsledok významne vplývajú dievčatá na stredných školách. Ostáva otvorenou otázka, či je racionálne dostatočne zdôvodniteľné, aby takmer dve tretiny ženskej populácie prechádzali prípravou orientovanou na obsadzovanie zamestnaneckých miest.

Voči predchádzajúcim údajom snáď možno namietat, že obsahujú informácie o školách s nerovnakou dĺžkou prípravy žiakov (odborné školy — stredné odborné, podobne aj učňovská príprava), čo môže skresľovať relácie medzi porovnávanými typmi škôl. Výhodou uvedeného sledovania je, že poskytuje informácie za dlhší časový úsek (všetky ročníky), presnejšie údaje získame z rozmiestnenia mládeže v jednom ročníku:

Tabuľka 4. Rozmiestnenie mládeže v roku 1981

Typ rozmiestnenia	Územie	Chlapci	Dievčatá	Podiel dievčat z mládeže v %
Výberové školy	ČSSR	37 123	58 409	61,14
	ČSR	24 406	37 785	60,76
	SSR	12 717	20 624	61,86
Učňovské zariadenia	ČSSR	87 712	58 090	39,84
	ČSR	56 209	37 972	40,32
	SSR	31 503	20 118	38,97
Pracovné miesta	ČSSR	1 329	2 760	67,50
	ČSR	871	1 646	65,40
	SSR	458	1 114	70,87

Prameň: *Statistická ročenka ČSSR 1982*. Praha, SNTL—Alfa 1982, 587—8 — vlastné prepočty.

Údaje o rozmiestnení mládeže v r. 1981 v tabuľke 4 neberú síce zreteľ na celú rozmiestňovanú populáciu (neuvádzame pokračujúcich v dochádzke na ZŠ, neschopných umiestnenia a neumiestnených), ale ich prednosťou je to, že popri žiakoch učňovských a výberových škôl zahŕňajú aj údaje o mládeži rozmiestňovanej priamo na pracovné miesta bez predchádzajúcej vyššej ako základnej školskej prípravy. Táto skupina obsadzuje najmä robotnícke povolania nízkej kvalifikácie alebo bez nej. Podiel dievčat na výberových školách

presahuje 60 %, v učňovských zariadeniach nedosahuje 40 %, ale rozmiestňovanej priamo na pracovné miesta blíži sa k 70 % (podiel dievčat zo sledovanej rozmiestňovanej mládeže: 48,59 %). Z chlapcov šlo do učenia a na pracovné miesta 70,58 % (ČSR 70,05 %, SSR 71,54 %), z dievčat 51,02 % (ČSR 51,18 %, SSR 50,73 %), z rozmiestňovanej mládeže celkom 61,07 % (ČSR 60,86 %, SSR 61,47 %). Opätovne sa preukazuje, že takmer 40 % mládeže je v príprave na tzv. zamestnanecké povolania. Pretože v štruktúre triedneho a sociálneho zloženia obyvateľstva v r. 1980 činila skupina zamestnancov iba 28,6 % (ČSR 29,3 %, SSR 27,4 % [Statistická ročenka 1981:107], [pozn.: Statistická ročenka 1982 neuvádza novšie údaje], a pretože v najbližších 3—5 rokoch vonkoncom nemožno predpokladať také radikálne zmeny v štruktúre výrobných síl, aby vyžadovali veľký rast podielu zamestnaneckých povolaní, možno považovať vysoký podiel mládeže v príprave na ne prinajmenšom za predčasný.

Ukazuje sa, že na zaradenie mládeže do prípravy na povolanie vplývajú vo väčšej miere, ako by bolo účelné, prvky živelného pôsobenia (napr. tlak rodičov). Racionálny prístup k zdrojom pracovných síl vyžaduje podľa nášho názoru

- skvalitniť prognózovanie budúcej úrovne rozvoja výrobných síl so zreteľom na stanovenie potreby povolaní v optimálnej štruktúre,
- dosiahnuť väčšiu spätosť štruktúry školského systému so svetom práce,
- vytvoriť racionálnejšiu koncepciu prípravy mládeže na povolanie so zreteľom na pohlavie,
- zvýšiť vplyv spoločenských orgánov (školy, poradní pre voľbu povolania a pod.) na rozhodovanie sa mládeže o povolani v súlade s potrebami národného hospodárstva na kvalifikované pracovné sily.

Zvládnutie týchto úloh je jedným z predpokladov dobrého priebehu adaptácie mládeže na zvolené povolanie i integrácie do spoločenských subsystémov a systému.

Voľba povolania je aktom profesionálneho sebaurčenia človeka a jeho prostredníctvom aj osobnostného sebaurčenia, pretože práca tvorí centrálné miesto v živote človeka. Teoretický rozsah voľby budúcej profesionálnej cesty, ktorú každoročne robí okolo štvrt milióna československej mládeže (1978: 238 219 osôb, 1979: 257 536, 1980: 245 166, 1981: 248 229), [Statistická ročenka 1981: 569, 1982: 587], je veľmi veľký. Celkove jestvuje viac ako 40 000 druhov práce, ich zoznam sa pomerne rýchlo mení. Za posledných 10 rokov vzniklo viac ako 5000 nových druhov práce a stratilo sa nie o veľa menej starých druhov [Titma 1975: 28]. Československý abecedný register zamestnaní v jednotnej klasifikácii zamestnaní [1973: 93—144] obsahuje asi 2500 položiek. Tie však nevyčerpávajú celú variabilitu zamestnaní danú deľbou práce. Napríklad povolanie predávač je tam zahrnuté len v tomto jedinom všeobecnom znení, hoci jestvuje 13 rozličných učebných odborov predavačov [Zb. zák. č. 102/1979: 498].

Keď si teraz budeme podrobnejšie všímať hľadisko mladého človeka, ktorý sa dostáva do procesu voľby povolania, tak môžeme povedať, že orientovať sa v takom veľkom počte zamestnaní a urobiť medzi nimi jedine správnu voľbu je nad možnosti 14—15-ročnej nádejnej osobnosti. Našťastie to ani netreba, pretože jednak možnosti výberu sú fakticky zúžené, a jeden jedinec sa môže s úspechom uplatniť a aj uplatňuje vo viacerých povolaniach.

V triedneantagonistickej spoločnosti je výber zúžený najmä pôsobením triedneho faktora. Toto obmedzenie socialistická spoločnosť prekonáva, čím sa stáva spoločnosťou s historicky najotvorenejšími možnosťami voľby profe-

sionálnej dráhy. Ostávajú však viaceré iné činitele, ktoré ovplyvňujú faktický rozsah i smer voľby:

a) štruktúra národného hospodárstva ako celku, vyplývajúca z určitého stupňa rozvoja spoločenských výrobných síl, s určitou úrovňou deľby práce a s istým počtom, štruktúrou a rozmiestnením profesionálnych pozícií;

b) politicko-ekonomicky určený smer a tempo plánovitého rozvoja národného hospodárstva, ktorým sa tvorí nová štruktúra a počty profesionálnych pozícií;

c) miera uspokojovania sociálnych potrieb prostredníctvom realizácie profesionálnej roly;

d) početnosť, štruktúra a rozmiestnenie inštitúcií všeobecnej vzdelávacej sústavy a profesionálnej prípravy;

e) početnosť a rozmiestnenie inštitúcií profesionálneho poradenstva;

f) príslušnosť k rodine, ktorá špecifickým spôsobom ako primárna skupina a socializačný činiteľ sprostredkúva osvojenie spôsobu života a sociálnoprofesionálnej orientácie určitej spoločenskej triedy (vrstvy), skupiny povolání (v ďalšom pláne aj etnika, náboženského spoločenstva atď.);

g) príslušnosť k spoločenskej triede alebo vrstve, osvojenie si pre ňu obvyklého spôsobu života a sociálnoprofesionálnej orientácie;

h) početnosť, rozmiestnenie a záujmová orientácia inštitúcií ovplyvňujúcich záujmovú orientáciu detí a mládeže v preprofesionálnom období (napr. domy pionierov a mládeže, Zväzarm a i.);

i) rozsah a hĺbka informácií o povolaniach k dispozícii pre mládež vo fáze rozhodovania sa o povolání;

j) príslušnosť k skupine vrstovníkov, ovplyvnenie sociálnoprofesionálnej orientácie skupinou, resp. jej členmi;

k) biologická a fyzická spôsobilosť na výkon určitej skupiny (triedy) povolání;

l) psychická (mentálna, temperamentálna a vôľová) spôsobilosť na výkon určitej skupiny (triedy) povolání.

Optimálna konštelácia, súhra, pôsobenie všetkých týchto faktorov v každom individuálnom prípade je skôr metou ako realitou. Pôsobia v konkrétnom sociálnom časopriestore a sú ním modifikované v rozsahu, smere a intenzite pôsobenia. Preto okolnosť, že prvotná voľba povolania nebola v 20 až 50 % prípadov správna, nijako neprekvapuje. Tu je niekoľko dokladov:

Vo výskume učňov, ktorý objednal SÚV SZM v r. 1978 [Macháček 1980 a : 99], sa konštatovalo, že 40,4 % učňov by v prípade možnosti menilo terazšie učilište za orientáciu na zamestnanecké kategórie, iný odbor by volilo 29,9 %.

L. Gorej [1973], ktorý robil výskum medzi učňami vo Východoslovenskom kraji, zistil nesúlad medzi reálnym učebným odborom a prvotnou voľbou povolania v 48 % skúmaných prípadov.

Podľa poznatkov z vlastného prieskumu [Demčák 1975 : 5] si 38 % respondentov vo východoslovenskom strojárskom podniku zvolilo svoje povolanie prevažne na základe tlaku vonkajších okolností, pričom vnútorná zainteresovanosť bola až druhoradá.

Náhodnosť, nerozhodnosť, omyly pri voľbe povolania sú relatívne časté a opakujú sa so železnou pravidelnosťou. Veľmi podnetnú štúdiu, ktorá môže byť príspevkom k osvetleniu nastoleného problému, uverejnila sovietska psychologička V. D. Braginová [1976 : 146—150]. Na základe výskumu predstav o profesionálno významných kvalitách povolania lekár dospieva k záveru, že ani žiaci 10. tried, keď volia povolanie, nemajú adekvátne predstavy o náro-

koch, ktoré toto povolanie kladie na individuálnopsychické charakteristiky človeka. Ak sa stretávame s konfúznosťou predstáv 17-ročných žiakov, tým skôr môžeme predpokladať väčšiu neistotu v posudzovaní charakteristík a nárokov rôznych povolaní medzi mladšími žiakmi, medzi 14—15-ročnou mládežou.

K tomu istému záveru dochádza inou cestou česká sociologička E. Freiová [Macháček 1980 : 215—216], ktorá zdôrazňuje faktickú nepripravenosť 14 až 15-ročného dieťaťa na samostatnú a uvedomelú voľbu a poukazuje na to, že táto voľba je de facto voľbou rodičov dieťaťa.

Na základe výskumu medzi žiakmi vyšších tried základnej školy dochádza k obdobnému záveru aj Belkin: rada rodičov a príbuzných je rozhodujúcim faktorom voľby povolania v 40,3 % prípadov [Belkin 1981 : 108]. Podľa Odincova [1981 : 113] majú absolventi 8. tried iba hmlistú predstavu o profesiách. Ovsiannikovová [1981 : 133—135] konštatuje, že prvoročníci v odborných učilištiach si uvedomujú v podstate len všeobecne ľudský zmysel profesionálnej činnosti, romanticky zveličujú zmysel profesií a majú o nich nepresné, nepodstatné predstavy. Až neskôr, v ďalších rokoch sa dospieva k zdôrazňovaniu hlavných operacionálno-technických stránok profesie, pozornosť sa koncentruje na jej úzkotechnologickú stránku, predstavy o profesii sa stávajú presnejšími a zovšeobecňujúcejšími. Čumačenko [1974 : 163] aj pre 17 až 18-ročnú mládež konštatuje nedostatok skúseností na hodnotenie spoločenskej potreby profesií a nerealistický prístup k vlastnej profesionálnej kariére.

V súvislosti s týmito poznatkami môžeme usudzovať, že základom voľby povolania (i tam, kde mládež vyhlasuje, že sa rozhodovala na základe vlastného záujmu) sú prevažne subjektívne kritériá, opierajúce sa o povrchné predstavy o povolaniach, nadto obsahovo obmedzené časom, ktorý má mládež pre svoju voľbu k dispozícii. Viacerí autori konštatovali, že spoločenská prestíž povolania nebýva podkladom pre voľbu. Voliaci subjekt často nie je schopný ani realisticky zhodnotiť svoju vhodnosť pre určité povolanie. Rozhoduje sa často na základe vonkajších znakov určitých povolaní [viď napr. Možný 1979 : 331], na základe ich príťažlivosti, ba i „módnosti“, a naopak, spoločenský tlak vlastného sociálneho prostredia, skupiny vrstovníkov mu sťažuje, prípadne až nedovoľuje uplatniť voľbu, ktorá je spoločensky žiadúca, ale pre jeho prostredie spoločensky „neprijateľná“. Tieto úskalia vyžadujú, ako sa o tom zmieňujeme aj ďalej, posilniť vplyv objektívnych poradenských služieb na mládež v procese voľby povolania. Ich personálne dobudovanie v súčasnosti už nečiní také problémy ako ešte pred niekoľkými málo rokmi.

Väčšinu mladých ľudí vo veku voľby povolania charakterizuje biologická, psychologická a sociálna nezrelosť [Klímová 1968 : 61]. Dôsledkom tejto nezrelosti je, že väčšina mladých ľudí nepovažuje a nie je vstave považovať voľbu povolania za príliš závažný akt, ovplyvňujúci celý ich budúci život. Časovo ďalšie dôsledky neuváženej voľby povolania sa potom už preukazujú na samotnom pracovisku v horšom vzťahu k práci vôbec, k získanému povolaniu, k vykonávanému zamestnaniu, prípadne aj v nekvalitnejšej práci, vyššej náklonnosti k úrazom, v neospravedlnenej absencii, zvýšenej fluktuácii, ale aj v ekonomicky i obsahovo menej efektívnom neskoršom „doháňaní“ kvalifikovanosti. Viaceré výskumy poukazujú napríklad aj na to, že zmena povolania je v 35—50 % späť s nevhodnou voľbou povolania.

Voľba povolania je závažným aktom nielen v individuálnom aspekte preto, lebo stanovuje základnú profesionálnu orientáciu na približne 45 rokov produktívneho života človeka, ale je závažným aktom aj v sociálnom aspekte, ako možno súdiť na základe jej pozitívnych či negatívnych dôsledkov na sféru

pracovnej a výrobnej činnosti. Ak aj pripustíme nevyhnutnosť omylov pri rozhodovaní sa mládeže o povolani, ostáva otvorenou otázka prípustnej miery týchto omylov a metód ich redukcie.

Najčastejšie sa v tejto súvislosti uvažuje o zvýšení roly stredísk pre voľbu povolania a profesionálneho poradenstva na základných školách, o sprístupnení väčšieho počtu informácií o povolaniach žiakom vo fáze rozhodovania sa o povolani a pod. To nepochybne zmenšuje neurčitost rozhodovacej situácie a má kladný význam. Rozvíjanie tejto činnosti zasluhuje všestrannú podporu. Ale ona sama osebe nerieši podstatu problému, to, že toto rozhodovanie sa deje práve vo veku biologickej, psychologickej a sociálnej nezrelosti.

Už v predchádzajúcom texte sa nadhodilo, a všedná denná skúsenost tento poznatok potvrdzuje, že medzi žiakmi samými sú veľmi silné snahy, nadto významne podporované ich rodičmi, pokračovať po skončení základnej školy v štúdiu na stredných školách. Tieto snahy sú prirodzeným výrazom sociálnovozostupných tendencií, ktoré nachádzajú pochopiteľnú podporu v rodičoch detí rozhodujúcich sa o povolani, ktoré však musia mať aj podporu spoločnosti v tej miere, v akej si chce zachovať vysoké tempá svojho rozvoja, pretože jej ďalší rozvoj je podmienený aj rozvojom ľudskej stránky spoločenských výrobných síl. Tieto snahy sú však aj výrazom tendencií odsunúť voľbu povolania na neskorší čas, do postpubescentného, zrelejšieho veku a poskytnúť tejto budúcej voľbe širší rozhodovací priestor. Stredná škola totiž dáva nielen príležitosť pokračovať v štúdiu na vysokej škole, ale po absolvovaní aj príležitosť širšieho profeslového výberu v porovnaní s odborným učilištom, ktoré pripravuje žiaka na jedno úzko zamerané povolanie.

V súčasnosti uskutočňovaná školská reforma na jednej strane problém prehľbuje, na druhej strane ho rieši. Skrátením základnej školy na 8 rokov sa rozhodovanie o povolani presúva do skoršieho veku, do 13—14 rokov. Možnosť neprimeranej voľby i pravdepodobnosť, že namiesto detí budú rozhodovať rodičia, sa tým zväčšuje. Na druhej strane sa však v odborných učilištiach vytvárajú a rozširujú možnosti získania úplného stredného vzdelania (pri predĺžení učebného pomeru na 4 roky), čím stále väčšia časť (treba predpokladať, že v budúcnosti sa táto možnosť bude stále rozširovať) učňovskej mládeže získa rovnako široký, ak nie širší, priestor pre životné uplatnenie ako absolventi stredných odborných škôl. Maturita v učilišti otvára cestu k najkvalifikovanejším robotníckym profesiám, k niektorým stredným technickým funkciám i k štúdiu na vysokej škole. Ak si v tejto súvislosti spomenieme na známu Dahrendorfovú pyramídu vertikálneho sociálneho členenia podniku, na to, že systém profesionálnej prípravy robotníkov v kapitalistickej spoločnosti prakticky znemožňuje priechod z robotníckej do nerobotníckej časti tejto dvojitej pyramídy, prípadne tento priechod činí úplne závislým od individuálneho úsilia člena spoločnosti, potom vynikne prednosť toho riešenia, ktoré dáva socialistická spoločnosť. Socialistická spoločnosť totiž inštitucionálne zabezpečuje a umožňuje už systémom profesionálnej prípravy robotníkov možnosť ich sociálnej mobility prakticky bez obmedzenia.

S premenou odborných učilišťa na stredné odborné učilištia tvoria sa aj novo koncipované učebné odbory. Ich charakteristickou črtou je prekonanie predchádzajúceho úzkeho profesiového zamerania. Napríklad bývalé učebné odbory sústružník kovov, obrábač kovov, horizontkár, frézár, brúsič kovov, ostríč nástrojov sú nahradené jedným novým učebným odborom: obrábač kovov. Vyučenci v tomto odbore majú byť spôsobilí vykonávať práce vo všetkých vymenovaných bývalých učebných odboroch.

Medzi praktikmi — výrobmí ani ekonómami sa táto nová koncepcia spravidla nestréťava s veľkým pochopením: vyučený obrábač kovov má síce širší

rozhľad, ale aby sa z neho stal zručný špecializovaný sústružník, či frézár atď., potrebuje ďalšie zaškolenie, zácvik, čo je časovo i finančne náročné.

Proti tomu možno postaviť tézu, že táto príprava zaručuje ľahšiu adaptabilitu na meniace sa podmienky, na potrebu meniť sociálno-profesionálnu pozíciu. Oprávnenosť tejto tézy možno argumentovať údajmi z nášho prieskumu sociálno-profesionálnych dráh pracovníkov s 30-ročnou stážou v podniku [Demčák 1980 : 2]. Z pracovníkov, ktorí začínali pracovať v podniku v r. 1950 ako nekvalifikovaní robotníci, bolo po 30 rokoch, v r. 1980, 13 % nekvalifikovaných robotníkov, 75 % vyučených robotníkov, 8 % THP — samostatných referentov a 4 % THP — vedúcich referentov. Z vyučených robotníkov bolo po 30 rokoch 64 % vyučených robotníkov, 6 % THP — samostatných referentov, 18 % THP — vedúcich referentov a 12 % THP — vedúcich pracovníkov. Robotníci, ktorí si zachovali svoju robotnícku pozíciu, až na ojedinelé výnimky menili pracovné miesto, špecializáciu alebo oboje. Zmeny špecializácie sa udiali spravidla v hniezde príbuzných profesií.

Vedeckotechnický rozvoj v povojnovom období nadobudol také tempá, že podľa niektorých prepočtov dochádza v priemysle (rozdielne v odvetviach) k zásadnej technologickej zmene raz za 9—14 rokov, čo vyvoláva aj zásadné zmeny v obsahu povolanií, ich štruktúre. Za svoj produktívny vek sa teda musí človek 3-krát až 4-krát prispôsobiť zmeneným technologickým nárokom.

Konfrontácia s minulosťou, ale aj predpoklad budúceho vývoja technickej stránky výrobných síl argumentujú oprávnenosť profesionálnej prípravy robotníkov v širokej koncepcii učebných odborov, umožňujúcej na základe teoretickejšej výuky ľahší praktický zácvik do momentálne potrebných a relatívne rýchlo sa meniacich špecializácií. Príprava na úzko špecializované povolania by mala oprávnenosť jedine v spoločnosti technicko-ekonomicky dlhodobu stagnujúcej, charakterizovanej iba pomalým vývojom technickej stránky spoločenských výrobných síl. Vybavenosť výrobných organizácií pracovníkmi spôsobilými rýchlo sa preorientovať v svojej profesionálnej špecializácii umožňuje organizáciám pohotovo reagovať na meniace sa nároky svetového trhu. Schopnosť pružnej reakcie je jednou z nástočivých požiadaviek súčasnosti, čo potvrdilo aj najvyššie stranické fórum.

Povolania širokej koncepcie obmedzujú do istej miery aj pravdepodobnosť, aby sa práca premenila na „job“, t. j. na činnosť v podstate bezobsažnú a fragmentárnu, ktorej jediným zmyslom je „produkovať peniaze“. Obsah povolania širokej koncepcie je obohatený. Spravidla je tu postrehnuteľná aj tendencia k prekonávaniu rozdielov medzi fyzickou a psychickou prácou. Dáva sa väčšia možnosť tvorivému uplatneniu bytostných síl v človeku. Takto koncipované povolania vytvárajú aj lepšiu pôdu na vytváranie pozitívneho vzťahu k práci osebe, k povolaniu. Mnohé sociologické výskumy poukázali na to, že obsah práce je jedným z najdôležitejších motivačných činiteľov voľby povolania i pracovného uspokojenia.

Mladá generácia zvyčajne hľadá možnosti svojho životného uplatnenia v povolaniach, ktoré dávajú perspektívu väčšej sebarealizácie človeka. Doterajšia podniková skúsenosť je svedectvom toho, že kým predtým bolo problémom naplniť kvóty učňov pre úzko špecializované učebné odbory sústružníka a pod., pri širokej koncipovaní odboroch sa tento problém nevynára. V súčasnej materiálnej výrobe jestvujú rozličné stupne vývoja deľby práce (ručná práca, mechanizácia, automatizácia). Masová výroba v priemysle viedla k úzkym špecializáciám v povolanií, k rozdrobeniu práce. To viedlo k oslabeniu motivácie spätjej priamo s pracovným procesom, k inštrumentálnemu chápaniu práce a povolania ako prostriedku na získanie možností pre uspokojenie mimopracovných záujmov.

V súčasnom štádiu vývoja socialistickej spoločnosti táto etapa nie je ešte prekonaná. Nerovnocennosť druhov práce má svoj odraz aj na rozvoji osobnosti: jedny jej kvality sú rozvinuté viac, iné menej, harmonický rozvoj osobnosti je cieľom. Avšak už súčasné výsledky socialistickou spoločnosťou privilegiovaného procesu automatizácie naznačujú, že je to proces, ktorý vedie k prekonaniu rozdrobenej práce, k postupnému vytlačeniu úzkej profesionalizácie, a tým aj k možnosti plnej seberealizácie človeka ako tvorcu a užívateľa spoločenských hodnôt. Očakávania mládeže na plné profesionálne uplatnenie môže spoločnosť naplniť (aj vlastným úsilím mládeže) len svojím technicko-výrobným a spoločenským rozvojom.

Literatúra

- Belkin, J. V.: *Professional'no-techničeskoe obrazovanie v žiznennych planach molodeži*. Sociologičeskije issledovanija 1981, č. 2.
- Bragina, V. D.: *Predstavlenija o professii i samocenka professionalno značimych kačestv u učašejsia molodeži*. Voprosy psichologii 1976, č. 2.
- Čumačenko, N. G. (red): *Problemy proforientacii i profotbora*. Kyjev, Naukova dumka 1974.
- Demčák, M.: *Niektoré faktory ovplyvňujúce voľbu povolania*. Košice, ZŤS 1979.
- Demčák, M.: *Sociálno-profesionálne dráhy pracovníkov s 30-ročnou stážou*. Košice, ZŤS 1980.
- Gorej, L.: *Profesijná adaptácia ako výchovný problém*. Košice, KPVKaSP 1973.
- Jednotná klasifikace zaměstnání. Praha, FSÚ 1973.
- Klímová, M.: *O některých úkolech závodů ve výchově mládeže k povolání a jeho volbě*. Psychologie v ekonomické praxi, 1968, č. 2.
- Kolář, J.: *Sociologická problematika povolání*. Sociologický časopis 1976, č. 2.
- Macháček, L. (ed.): *Mládež a společnost*. Bratislava, Smena 1980.
- Macháček, L.: *Sociálno-profesiová orientácia učňovskej mládeže*. Impuls 1980 a, č. 1.
- Možný, I.: *Děti v rodině pracovních exponovaných partnerů*. Sociologický časopis 1979, č. 3—4.
- Odincov, V. F.: *Nekotoryje rezultaty izučeniya professionalnych orientacij molodeži Kirovskoj oblasti*. Sociologičeskije issledovanija 1981, č. 2.
- Ovsiannikova, V. V.: *Dinamika „obraza svoej professii“ v zavisimosti ot stepeni priobščeniya k nej*. Voprosy psichologii 1981, č. 5.
- Pichňa, J.: *Niektoré sociologické problémy povolania*. Sociológia 1979, č. 4.
- Podmarkov, V. G.: *Úvod do sociologie průmyslu*. Praha, Svoboda 1976.
- Statistická ročenka ČSSR 1981. Praha, SNTL — Alfa 1981.
- Statistická ročenka ČSSR 1982. Praha, SNTL — Alfa 1982.
- Stručková, N. — Škodáčková, J. — Straka, I.: *Sociálno-profesiová orientácia a adaptácia mládeže*. Sociológia 1979, č. 1.
- Titma, M. Ch.: *Vybor professii kak social'naja problema*. Moskva, Mysl' 1975.

Резюме

M. Демчак: К вопросу выбора профессии

Процессы выбора профессии необходимо скоординировать с закономерными тенденциями развития общества и с желательным содержанием развития его членов. Подход к пониманию выбора профессии зависит от того, каким образом субъект выбора определяет для себя профессию. Автор приводит четыре основных подхода. Профессию он определяет как социальную функцию, состоящую в способности человека систематически, на протяжении продолжительного времени исполнять определенную трудовую роль, выделенную в историческом процессе разделения труда; путем реализации этой функции ее носитель включается в конкретных общественно-производственных отношениях в определенный общественный класс или слой. Выбирая профессию индивид принимает решение об одной из основных своих форм интеграции с общественной системой.

В ЧССР ежегодно принимает решение о своей будущей профессии примерно 250 тысяч человек. На основе статистических данных за последний период автор обосновывает необходимость усовершенствования прогнозирования будущего уровня развития производительных сил, имея в виду необходимость определения количества и качества

нужных профессий, достижения более тесной связи структуры школьной системы со сферой труда, создания более рациональной концепции профессиональной подготовки молодежи с учетом пола, повышения влияния общественных органов на принимаемые молодежью решения, касающиеся выбора профессии, в соответствии с потребностями народного хозяйства.

Опираясь на результаты многочисленных социологических исследований, автор доказывает, что выбор профессии осуществляется в возрасте биологической, социальной и психической незрелости, что нередко приводит к ошибкам при выборе профессии, возникающим особенно вследствие поверхностных представлений о профессии. Современная реформа школы, снижая возраст лиц, принимающих решение о своей будущей профессии, еще углубляет эту проблему; но с другой стороны, она решает ее путем создания специальностей широкого профиля, а также посредством ликвидации барьера между рабочей и нерабочей образовательными системами. Процессы автоматизации, связанные с постепенным преодолением узкой профессионализации, являются в условиях социализма основой возможности более всесторонней самореализации человека.

Summary

M. Demčák: On Issues of the Choice of Occupation

Processes of choosing one's occupation should be conformable to the lawful tendencies of the development of society, as well as to the desirable development content of its members. The approach to the conception of the choice of occupation depends on the definition of occupation on the part of the subject of choice. Four principal approaches are introduced here. Occupation is defined as a social function based on man's ability to perform, systematically and for a long time, a particular working role crystallized in the historical process of the division of labour; by a form of realizing this function its bearer becomes, in concrete socio-production relations, a member of a certain social class or stratum. By choosing his occupation the individual decides about one of the basic forms of his integration in the social system.

In Czechoslovakia, approximately a quarter of a million of people are yearly faced with the necessity to make up their mind as to their future occupation. On the basis of statistical data covering the most recent period, the requirement is substantiated to raise the quality of prognosticating the future level of the development of productive forces with a view to ascertaining the need of occupations in a desirable structure, to establish a closer interconnection between the structure of the educational system and the world of work, to develop a more rational conception of the vocational preparation of youth with respect to sex, to enhance the influence of social organs upon the young people's decision-making in relation to their future occupation, in harmony with the needs of national economy.

Numerous sociological researches lead the author to infer that the choice of occupation occurs at an age of biological, social and psychological immaturity; this often results in a mistaken choice of occupation which is usually ascribable to superficial notions of occupations. The present reform of the educational system renders this problem more acute by lowering the age level of those who have to choose their occupation; on the other hand, however, its solution is facilitated by the establishment of broadly conceived branches of vocational training, as well as by the elimination of the hitherto existing barrier between the workers' and the non-workers' educational system. Under the conditions of socialist society, the processes of automation connected with overcoming the narrow professionalization substantially enhance the possibility of man's fuller self-realization.